

РЕЛІГІЙНИЙ ДИСКУРС В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

У статті запропоновано визначення релігійного тексту в контексті перекладознавства; надано перекладознавче тлумачення поняття "релігійний дискурс"; описано структуру релігійного дискурсу з погляду теорії перекладу.

Ключові слова: *релігійна мова, релігійний переклад, релігійний дискурс, сакральний дискурс, теологічний дискурс, сакральні тексти, теологічні тексти, перекладацька епістема.*

Новітні тенденції міжпарадигмального розгляду мовних одиниць зумовлюють підвищену увагу дослідників до проблем перекладу релігійних текстів, адже вивчення феномена релігійного тексту і шляхів його адекватного відтворення у перекладі вимагає залучення категоріально-понятійного апарату багатьох гуманітарних дисциплін. Питання репрезентації реальності у релігійному тексті розглядаються, зокрема, у релігійній філософії, герменевтиці, історії, релігієзнавстві та доволі широкому спектрі спеціальних дисциплін, що належать до фахової сфери теології (богослов'я).

Актуальність теми зумовлюється недостатньою визначеністю понять релігійного тексту і релігійного дискурсу як у межах мовознавства, так, зокрема, і з погляду загальної теорії перекладу, у тому числі фахового релігійного перекладу.

Мета дослідження полягає у визначенні поняття релігійного тексту та релігійного дискурсу, а також у встановленні чіткої структури релігійного дискурсу загалом, зокрема в аспекті перекладознавства.

Об'єктом аналізу стали оригінальні й перекладні релігійні тексти – продукти релігійного дискурсу як особливого виду інституціональної комунікації, а також структура релігійного дискурсу як середовища функціонування релігійних текстів.

Предмет вивчення складають релігійний текст і дискурс з погляду перекладознавства.

Серед традиційних, але й досі невирішених питань перекладознавства, у тому числі фахового релігійного перекладу, вітчизняні вчені виділяють: переклад текстів різних жанрів і різного комунікативного статусу за умов зростаючої метадисциплінарності; методи аналізу тексту для аналізу змісту; стратегії і тактики розуміння вихідного тексту та відтворення упізнаного змісту в політематичному контексті приймаючої мови [С.В. Власенко 2010].

Історична зміна структурної парадигми досліджень теорії перекладу на функціонально-комунікативну і культурологічну сферу перекладацьких розвідок, підкріплена "когнітивним поворотом" у мовознавстві кінця ХХ-початку ХХІ століття (термін О.С. Кубрякової), викликала необхідність у застосуванні методології, одиниць і процедур аналізу інших наук, дотичних до перекладознавства. Серед них слід назвати насамперед лінгвістику тексту, теорію дискурсу, стилістику тексту, когнітивну лінгвістику, а також окремо зазначити філософію як базову дисципліну в плані екстраполяції наукових методів пізнання (феноменології та позитивізму) на перекладацькі дослідження.

Актуальним для жанрової теорії перекладу залишається термінологічне визначення самого релігійного тексту та його дискурсивної специфіки. Перше визначення релігійного тексту в широкому розумінні, задеклароване у перекладознавчому дослідженні, було надано у дисертаційній роботі Ю. Чернишової, присвяченій концептуальним та мовним аспектам перекладу сучасних італійських релігійних текстів [Чернишова 2010]. Авторка висуває дефініцію для сутності релігійного тексту з атрибутом "сучасний", а саме – сучасний текст релігійного змісту в ситуації релігійної комунікації [Чернишова 2010, 5]. Загалом погоджуючись із наведеним формулюванням, у згаданому термінологічному визначенні слід відмітити відсутність компонента, релевантного саме для теорії перекладу. Зі свого боку, ми намагаємось розглядати релігійний текст з урахуванням специфічного перекладознавчого компонента, тому вважаємо за необхідне уточнити поняття релігійного тексту в аспекті перекладознавства.

Отже, ми пропонуємо таке визначення: релігійний текст (надалі РТ) у теорії перекладу – *об'єкт релігійної комунікації мовою оригіналу (МО), який підлягає перетворенням на мову перекладу (МП) у межах певної перекладацької епістеми*. Епістему ми, слідом за М. Фуко, розуміємо як структуру, що суттєво обумовлює можливість певних поглядів, концепцій, теорій, наук в той чи інший

історичний період; дискурс-утворення, яке визначає спосіб уявлення або світобачення [Фуко 1966].

Утім, під час визначення релігійного тексту ми зіткнулись з іншою проблемою термінологічного характеру, пов'язаною з поняттям "релігійна комунікація". Дійсно, простором функціонування релігійного тексту в онтологічній реальності (суспільстві) є релігійна комунікація. Водночас дотепер у колі гуманітарних наук не існує чіткої дефініції, яка б окреслювала обсяг поняття релігійної комунікації. Так, вітчизняні й зарубіжні дослідники релігійної сфери спілкування послуговуються термінами релігійна мова, релігійний стиль, релігійно-проповідницький стиль, духовна словесність, культова мова, сакральна мова, мова сакрум, молитовна мова [Войтак 2003; Мистрик 1992; Крысин 1996].

Поняття релігійного стилю, розгляд якого протягом довгого часу знаходився у маргіналізованому стані щодо вивчення інших мовних стилів функціональної стилістики, досі не отримало усталеного характеру через свою унікальність [Прохватилова 2006].

Зв'язок мови і релігії детально обґрунтовується у роботах А. Гадомського, присвячених вивченню і популяризації нової для вітчизняного мовознавства дисципліни – теолінгвістики [Гадомський 2004; 2005]. За словами самого автора, предмет дослідження теолінгвістики становлять вияви релігії, які закріпились і відобразилися у мові, а також мова як форма релігії, як спосіб відображення, збереження і передачі релігійного змісту [Гадомський 2004, 67]. На думку засновника згаданого напрямку, бельгійського вченого Й.-П.ван Ноппена, "теолінгвістика намагається описати, як людське слово може бути уживане по відношенню до Бога, а також те, яким чином мова функціонує у релігійних ситуаціях ..., що не відповідають жорстким стандартам безпосередньої односторонньої комунікації" [Гадомський 2005, 18]. Водночас інші дослідники не визнають правомірності запропонованого терміна *теолінгвістика*, оскільки вважають, що обсяг цього поняття не обмежується християнським віровченням [Чевела 2006].

Розглядаючи релігійний дискурс, ми спираємось на загальну дефініцію В. Чернявської [Чернявская 2001, 14; 16] і ознаки релігійного дискурсу, викладені у фундаментальній монографії В. Карасика "Языковой круг: личность, концепты, дискурс" [Карасик 2002, 171]. В. Чернявська узагальнює численні

визначення дискурсу у двох формулюваннях, які корелюють, відповідно, із поняттями "дискурс" і "тип дискурсу": 1) дискурс – конкретна комунікативна подія, що фіксується у письмових текстах і усному мовленні та здійснюється у певному когнітивно й типологічно обумовленому комунікативному просторі [Чернявская 2001, 14]; 2) дискурс – це сукупність тематично співвіднесених текстів [Чернявская 2001, 16].

Стосовно релігійного дискурсу ми цілком погоджуємось із твердженням В. Карасика, відповідно до якого згаданий тип дискурсу визначається з позицій соціолінгвістики і належить до інституціонального спілкування жорсткого типу, тобто не припускає варіативності під час комунікативної події. Причому обов'язковим компонентом (ядром) інституціонального дискурсу є спілкування так званої базової пари учасників комунікації: у нашому випадку – священика і парафіянина [Карасик 2002, 177].

Утім, структура дискурсу загалом і релігійного дискурсу зокрема по-різному інтерпретується вченими. Так, слідом за І. Рубертом, структура дискурсу у вигляді когнітивного утворення включає три компонента: 1) узагальнену модель референтної ситуації; 2) репрезентацію знань про соціальний контекст, з урахуванням якого здійснюється соціальна взаємодія через тексти; 3) лінгвістичні знання, а саме нарративні схеми створення тексту і специфічні семантико-синтаксичні структури [Руберт, 2001]. Н. Данилова асоціює структуру дискурсу із трьома вимірами мови: семантикою, прагматикою і синтактикою. Під семантикою дискурсу мається на увазі сукупність інтенцій і пропозиціональних настанов у спілкуванні, прагматика дискурсу містить способи вираження відповідних інтенцій і настанов. Зрештою, під синтактикою дискурсу дослідниця розуміє множинні зв'язки певного типу дискурсу з іншими типами, що наближає згаданий компонент до терміна *інтертекстуальність* [Данилова 2001, 46].

Є. Бобырева розділяє референтну структуру релігійного дискурсу на кілька складників: а) суб'єкти релігії; б) релігійні напрямки (вчення); в) релігійна філософія, яка включає релігійні цінності, принципи, символи, концепти; г) релігійні дії [Бобырева 2008]. В. Карасик у згаданій монографії наводить такі компоненти релігійного дискурсу: 1) учасники; 2) хронотоп (час і місце дії); 3) цілі; 4) цінності (у тому числі ключовий концепт); 5) стратегії; 6) матеріал (тематика); 7) різновиди й жанри; 8) прецедентні (культуросгенні) тексти; 9) дискурсивні формули. На нашу думку,

наведені компоненти релігійного дискурсу вельми актуальні і для перекладацького аналізу, оскільки вони, з одного боку, детермінують створення оригінального тексту, з іншого боку, визначають умови для сприйняття, розуміння і перекладацької інтерпретації першотвору з боку перекладача.

Підсумовуючи розгляд поняття релігійної комунікації, можна зробити висновок про його тотожність з *релігійним дискурсом*. У свою чергу, термін релігійний дискурс у нашому розумінні включає два аспекти: з одного боку – це усна або письмово зафіксована комунікативна подія в реальній ситуації релігійного спілкування (дискурсологічне тлумачення); з іншого боку – це сукупність тематично співвіднесених текстів релігійного змісту МО, які підлягають перетворенню на МП у межах перекладацької епістемі (перекладознавче тлумачення).

Безперечно, цікавим для нашої наукової розвідки виявилось дослідження Р. Ваврінчік, у якому авторка виокремлює два типи дискурсу сфери релігії: власне релігійний та теологічний дискурс. У роботі справедливо зазначається, що "як теологія існує всередині релігії як системи, так і теологічний дискурс є складником релігійного дискурсу" [Ваврінчік].

За дефініцією С. Аверінцева, теологія (від грецьк. *theos* – Бог і *logos* – слово, вчення) дорівнює богослов'ю, тобто є системою релігійного теоретичного знання про Бога, його сутність і Буття, дії, якості, ознаки; богословські системи будуються на основі Святого Письма. Причому про теологію в строгому розумінні слова можна говорити лише стосовно віровчень теїстичних релігій, до яких належать християнство, іудаїзм, іслам [Аверинцев 1960-1970]. Семантика "вчення про Бога" закріпилась за словом *теологія* лише у Середньовіччі після появи книги видатного християнського філософа П. Абелара "Theologia christiana" у першій половині XIII століття [Абелар 1890-1907].

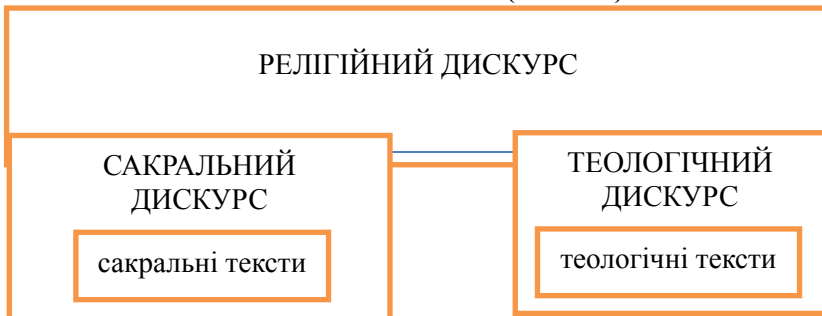
У цілому погоджуючись із гіпо-гіперонімічним принципом розподілу структури релігійного дискурсу (теологічний дискурс як частина від цілого), вважаємо за необхідне внести свої корективи з огляду на мету пропонованої статті. Розглядаючи релігійний дискурс (РД) і вибираючи матеріал для порівняльно-перекладацького аналізу, ми встановили наявність ще одного релевантного підтипу РД, який пропонуємо назвати сакральним дискурсом. На нашу думку, гіперонім "релігійний дискурс" включає два гіпоніми: теологічний дискурс і сакральний дискурс.

Особливості перекладу сакральних писемних пам'яток неодноразово знаходились у центрі уваги перекладознавців, насамперед у контексті перекладу Біблії [Гарбовський 2004; Виноградов 2006]. Окремо досліджувались також проблеми перекладу богослужбових текстів [Барщевський 2006]. Можна стверджувати, що переклад сакральних текстів і сьогодні становить один із ключових напрямків досліджень для теорії та історії перекладу. Утім не існує чіткої жанрової класифікації для релігійних сакральних текстів і релігійних текстів без ознаки сакральності [Лебедев 1998]. Наприклад, енциклопедичний словник з релігієзнавства надає тлумачення сакрального тексту як знакової системи, наділеної священним статусом, що містить у собі найважливіші релігійні смисли [Религиоведение 2006]

За результатами нашого аналізу словникових дефініцій, ми відносимо до християнських сакральних текстів, по-перше, тексти Святого Письма і Священного Передання, по-друге, усі молитовні та літургійні (богослужбові) тексти, якими послуговуються у Церкві учасники релігійного дискурсу під час виконання ритуальних дій. Наші міркування підтверджує офіційна інструкція Католицької церкви від 2001 року під назвою *Liturgiam Authenticam pro використанню національних мов при виданні літургійних книг* [Чернишова 2010, 6]. У згаданому документі зазначається, що біблійна мова та мова літургії формують "священний стиль" мови, який використовується релігійною спільнотою [Чернишова 2010, 47].

Отже, для більш чіткого представлення структури релігійного дискурсу скористаємось схемою:

РЕЛІГІЙНА МОВА (СТИЛЬ)

Відповідно до наведеного малюнка, релігійна мова як неодмінний компонент релігійного функціонального стилю формує загальний релігійний дискурс, який розподіляється на сакральний

та теологічний підтипи. У свою чергу, сакральний дискурс містить сукупність сакральних текстів однієї тематики, а теологічний дискурс включає сукупність теологічних тематично співвіднесених текстів. Наведена схема не претендує на завершеність у плані жанрової специфіки релігійного дискурсу, оскільки поза увагою залишається третій підтип дискурсу – мова віруючих. Однак ця проблематика потребує окремого дослідження і не входить до завдань нашої розвідки.

Підсумовуючи викладене вище, *робимо такі висновки*:

1. Релігійний текст з погляду перекладознавства є об'єктом релігійної комунікації мовою оригіналу, який підлягає перетворенням на мову перекладу у межах певної перекладацької епістеми.

2. Релігійний дискурс (РД) як синонім релігійної комунікації у своєму визначенні містить два аспекти: а) з дискурсологічного погляду він асоціюється із усною або письмово зафіксованою комунікативною подією в реальній ситуації релігійного спілкування; б) у перекладознавчому плані ми вважаємо РД сукупністю тематично співвіднесених текстів релігійного змісту мовою оригіналу, які підлягають перетворенню на мову перекладу в межах конкретної перекладацької епістеми.

3. Структура релігійного дискурсу будується за гіпогіперонімічним принципом: релігійний дискурс як загальне поняття-гіперонім включає два гіпоніми: сакральний і теологічний дискурси. Сакральний дискурс складається із сукупності сакральних текстів однієї тематики, а сукупність теологічних текстів формує теологічний дискурс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абелар П.* Theologia christiana / П. Абелар. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 томах (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890 – 1907. – Т. 1. – С. 23-24.

2. *Аверинцев С.* Философская энциклопедия / С. С. Аверинцев. М.: Сов. энциклопедия, 1960-1970. – Т. 5. – С. 200-202.

3. *Барщевський Т.* Вступ до біблійних наук: Конспект лекцій / Т. Барщевський. – Л.: Свічадо, 2006. – 304 с.

4. *Бобырева Е.В.* Религиозный дискурс: ценности и жанры / Бобырева Е.В. // Знание. Понимание. Умение. М., 2008. – № 1. – С. 164-171.

5. *Ваєрінчик Р. Я.* Лінгвістичні особливості теологічного дискурсу як складового компоненту релігійного дискурсу // Academia. edu. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/1290425/>.

6. *Виноградов В.С.* Перевод. Общие и лексические вопросы / В.С. Виноградов. – М.: Изд. "Книжный Дом "Университет", 2006. – 2-е изд. переработанное. – 379 с.

7. *Власенко С.В.* Референция и референциальность в межъязыковом переводе / С.В. Власенко // Вестник Московского университета: Сер. 22. Теория перевода. – М., 2010. – № 4. – С.3-25.

8. *Войтак М.* Религиозный стиль в генологической перспективе // Стереотипность и творчество в тексте: Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 2003.

9. *Гадамский А.К.* О лакунах в системе лингвистической науки: проблема взаимодействия языка и религии // Культура народов Причерноморья. – № 49. – Т. 1 – 2004. – С. 164-167.

10. *Гадамский А.К.* Теолингвистика: история вопроса // Учен. зап. ТНУ. Т. 18 (57). № 1. Филология. – Симферополь: ТНУ, 2005. – С. 16-26.

11. *Гарбовский Н.* Переводческие трансформации и обучение переводу. Перевод как лингвистическая проблема / Н. К. Гарбовский. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 97-109.

12. *Гарбовский Н. К.* Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 250 с.

13. *Данилова Н.К.* Знаки субъекта в дискурсе / Н. К. Данилова. – Самара: Самар. ун-т, 2001. – 228 с.

14. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И. Карасик / Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.

15. *Крысин Л.П.* Религиозно-проповеднический стиль и его место в функционально-стилистической парадигме современного русского литературного языка // Поэтика. Стилистика. Язык и культура: Памяти Т. Г. Винокур. – М., 1996. – С. 135-138

16. *Кубрякова Е.С., Александрова О.В.* О контурах новой парадигмы знания в лингвистике / Е.С. Кубрякова, О.В. Александрова // Структура и семантика художественного текста // Доклады VII Междунар. конф. – М., 1999. – С. 186-197.

17. *Лебедев В.Ю.* Сакральный текст и проблема перевода / В.Ю. Лебедев // Hermeneutics in Russia, 1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tversu.ru/Science/Hermeneutics/1998-2/1998-2-35.pdf>

18. *Прохватилова О. А., Стрельникова Е. С.* Стилистика русского языка: Учебное пособие. Волгоград: Волгоградское научное общество, 2006. – 659 с.

19. *Религиоведение. Энциклопедический словарь.* – М.: Академический проект, 2006. – 1256 с.

20. *Руберт И. Б.* Текст и дискурс: к определению понятий / И. Б. Руберт // Текст и дискурс : Пробл. экон. дискурса: сб. науч. ст. – СПб., 2001. – С. 23-38.

21. Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – М: Прогресс, 1977. – 405 с.

22. Чевела О. В. Использование методов теолингвистической герменевтики при интерпретации сакрального текста // Православный собеседник. – 1 (11). – 2006. – Ч. 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www/ksb/ru/f10/bibl/resource/chevela.pdf>.

23. Чернишова Ю. О. Концептуальні та мовні аспекти перекладу сучасних італійських релігійних текстів: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 / Юлія Олександрівна Чернишова. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. – 253 с.

24. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В. Е. Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: сб. науч. тр. / С.-Петербург. гос. ун-т экономики и финансов. – СПб., 2001. – С. 11 – 22.

25. Mistrík J. Religiozny styl. / J. Mistrík. Stylistyka I, Opole, 1992.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2013

Билоус Н.В., асп.,
Институт филологии КНУ Тараса Шевченко

РЕЛИГИОЗНЫЙ ДИСКУРС В АСПЕКТЕ ПЕРЕВОДА

В статье дано определение религиозному тексту в контексте переводоведения; осуществлена переводческая трактовка понятия "религиозный дискурс"; выделены такие разновидности религиозного дискурса, как сакральный и теологический.

Ключевые слова: *религиозный язык, религиозный перевод, религиозный дискурс, сакральный дискурс, теологический дискурс, сакральные тексты, теологические тексты, переводческая эпистема.*

Bilous N.V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

RELIGIOUS DISCOURSE: THE ASPECT OF TRANSLATION

The author proposes a definition of a religious text in the context of Translation Studies. The notion of the religious discourse is interpreted from the translator's viewpoint. The structure of religious discourse is described; its sacral and theological types distinguished.

Key words: *religious language, religious translation, religious discourse, sacral discourse, theological discourse, sacral texts, theological texts, translator's episteme.*